

Emlékezés a(z) „(h)őskorra”

Körzeti és népkönyvtárak s munkatársaik. Tények és legendák*

1949, 1952 – és ami közöttük volt

Modern könyvtárügyünk történetének furcsa fintora, hogy az 1945 utáni, 1956 előtti korszak két legsötétebb esztendeje, 1949 és 1952 a magyar könyvtártörténet legjobb, legtermékenyebb évei közé sorolható. 1949 a Mindszenty- és a Rajk-per, a szovjet, bolsevik típusú hatalomgyakorlás teljes, minden területre kiterjedő, gátlástalan kifejlődésének éve, 1952 pedig a csúc: a gazdasági csőd okozta általános elszegényedésnek, lerongyolódásnak, a padlások lesöpprésének és a vidéki kitelepítéseknek esztendeje. A másik oldalon viszont a könyvtárügy fellendülésének, önállósodásának, a közgyűjteményekből – múzeumokból – kiválásának, „szakmásodásának” kezdő éve 1949. Ebben az évben tűntek fel a modern információszerzés és -közvetítés új formájának, a dokumentációnak az intézményei is, az egymás után megszervezett szakmai dokumentációs központok, amelyek szervezettsége, dinamizmusa újfajta munkára és gondolkodásmódra kezdte szorítani a megcsontosodott, elavult szemléletű, befelé forduló, többnyire szolgálat- és szolgáltatásellenes nagykönyvtárakat, egyfajta versenyre készítvén őket.

Vidéken pedig a 10 körzeti könyvtár felállítása a valóban sosem volt újdonság: általuk jelent meg először a magyar könyvtárügyben *az egész országot átfogó, minden részletében – a beszerzéstől a központi feldolgozáson keresztül a telepítésig, elosztásig – pontosan kimunkált és folyamatosan működtetett ellátó és szolgáltató, valamint instruáló–ellenőrző (módszertani) rendszer.* A 66, majd 70 körzeti könyvtárra tervezett rendszer ugyan „csak” a falvakat, kistelepüléseket ölelte volna fel, de szervezete, felépítése lehetővé tette a létesülő vagy csíráiban már meglévő városi könyvtárak „táplálását” is – mint Salgótarján, Kaposvár, Zalaegerszeg, sőt Szekszárd példája is mutatja. Figyelemre méltó, hogy a körzeti könyvtári rendszer első koncepciójában az üzemek könyvtári ellátása is benne volt, s az üzemek könyvtárainak adandó letétek és egyéb szolgáltatások lehetősége csak a szakszervezetek legfelsőbb vezetőségének ingerült reagálása következtében került ki a tervezett rendszerből.

A körzeti könyvtár mint sajátos könyvtári képződmény pontosan három évig élt: az első körzeti könyvtárak 1949 áprilisában–májusában létesültek, e rendszer első falusi könyvtárát 1949. április 24-én avatta fel a Veszprémi Körzeti Könyvtár Me-

* *A Szekszárdi Körzeti Könyvtár felavatásának 50. évfordulóján, 2000. ápr. 4-én elhangzott megemlékezésnek a szerző által némileg rövidített szövege.*

zöszentgyörgyön (amely ma Fejér megyéhez tartozik), és a körzeti könyvtári rendszer 1952. május 4-én, azon a napon szűnt meg, amikor a 3000. falusi népkönyvtárat felavatták a Kazinczyról nevezetessé vált Széphalom községben. Ezen a napon jelent meg ugyanis a magyar könyvtártörténet első magas rendű, átfogó jogszabálya, egy minisztertanácsi határozat, amely sok más, alapvetően fontos – és meg is valósult – rendelkezés sorában (ezért minősíthetjük a gonosz 1952-es évet a könyvtárügy csúcsevénének) jogszabályilag létrehozta a közigazgatási felépítéshez pontosan igazodó megyei és járási könyvtári szisztémát. Ez úgy történt, hogy a körzeti könyvtárakat egyesítették székhelyük helyi, tehát városi, illetve falusi (nagyközségi) könyvtárával, és a területükön levő helyi (falusi, városi fiók-) könyvtárak hálózati központjaivá tették őket. Az ily módon felülről elrendelt frigybe, *különös házasságba* a nagyobb móríngot, hozományt szinte mindenütt a körzeti könyvtár vitte bele: három státust a városi könyvtár által hozott kettőhöz, egyhez vagy semmihez (voltak települések – városok is –, ahol nem működött főhivatású könyvtáros vezette könyvtár!). Az eredmény elsősorban és érthetően a megyei és a járási székhelyek *helyi* tevékenységének, teljesítményének hirtelen színvonal-emelkedése lett, ami a könyvtárak igénybevételének soha nem remélt és nem látott növekedését hozta. A mérleg másik serpenyőjébe azonban hátrányok is kerültek. Ezeket a gyakorló könyvtárosok jobbik része előre látta, az ideológia azonban mindig is egyneműségben, sémákban gondolkodott, nem ismerte a *vagy-vagymegoldásokat*. A gondolkodó körzeti könyvtárosok eleve számoltak azzal a várható fejleménnyel, hogy a többféle módon feltáplált és az újdonság varázsával ható megyei és járási könyvtárakat megrohanják a székhelyen lakó olvasók, és az ő kiszolgálásuk napi kényszere elvonja majd e központi könyvtárak figyelmét és erejét a vidéki, falusi könyvtáraktól; a jobb városi könyvtárosok pedig jogosan tartottak attól, hogy a *városi* önkormányzatok (tanácsok) fenntartói–tulajdonosi szerepkörének megszüntetése (ennek kötelező átadása a megyei, illetve a járási tanácsoknak) a volt fenntartók részéről olyan érdektelenséget fog szülni, amelynek következményei előbb–utóbb rendkívül kellemetlenül jelentkeznek majd, hosszú évtizedekig gátolják a fejlődést.

Mindennek vizsgálata azonban ez alkalommal nem feladatunk, inkább foglalkozunk az elmondottak *emberi* hátterének, számunkra itt és most fontos személyek emlékének felidézésével.

Akik a könyvtártörténetet „csinálták”: a főszereplők

Az 1949 és 1952 közötti körzeti könyvtári időszak következő szereplőinek arcát kell(ene) felidézni megállapításaim hátterének, a korszak törekvéseinek megvilágítására: *Sebestyén Gézáét*, aki 1946–47-ben az egész körzeti könyvtári rendszert kigondolta, szervezeti felépítését és működési rendjét, valamint eljárásait, „technológiáját” a legapróbb részletekbe menően kimunkálta, majd az első körzeti könyvtárak felállítását személyesen intézte; utódját, *Sallai Istvánét*, aki éppen 50 esztendeje a mai megyei könyvtárnak elődintézményét, a Szekszárdi Körzeti Könyvtárat – a Széchenyi utca páros oldalán levő hosszú telkes, vidékies polgárház hátranyúló traktusában, annak is a végén – a mai emberek számára elképzelhetetlenül szegényes környezetben átadta rendeltetésének. (Zárójelben: az épület utcai részében szolgálati lakás – történetesen a könyvtárvezetőé –, a közép-sőben valamiféle asztalosüzem működött, s mintha koporsók látványa is felködlene emlékezetemben; vízvezeték, ennél fogva könyvtári „toalett” sehol, aki megszorul, inkább a ház mögé kényszerül

guggolni, semmint, hogy igénybe vegye a könyvtártól tisztos távolságban levő budi lehangoló kínálatát.) Ezen illetlen közbevetés után illendően említenem kellene *Kovács Mátét*, a későbbi debreceni könyvtárigazgatót, majd élete végéig a pesti egyetemen könyvtárosgenerációk oktatóját, aki Sebestyén Géza elképzeléseit az 1946 és 1949 eleje közötti időben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elnöki tanácsosaként, majd államtitkáraként támogatta, és – sajnos – hiábavaló kísérletet tett az első könyvtári törvény parlamenti előterjesztésére is. És szólnom kellene *Barabási Rezsőről*, akit a szakma teljesen elfelejtett, s feltehetően sohasem fog feltámasztani, egyrészt azért, mert nincs szisztematikus könyvtártörténet-írás az elmúlt fél évszázadot illetően (nem is nagyon lehet, mert a könyvtárak – tisztelet a nagyon kevés kivételnek – ebek harmincadjára hányták-vetették iratanyagukat, dokumentumait), másrészt mert a pár éve még hangadó generáció, amelynek tagjai már szintén nyugdíjasok, Barabási Rezsőnek csak utolsó éveit ismervén, úgy emlékezik rá, mint egy agyongyógyszerezett, szánandó emberre, aki jóformán beszélni sem tud. Pedig csupán 51 éves volt, amikor 1972-ben eltemettük. Róla már csak néhányan tudjuk, hogy nemcsak – mint a kortársak szemében látszott – óriáscsecsemő volt, hanem a jó ügyeket tűzzel-vassal keresztülvivő gőzhenger is, aki előbb az MDP központjában (a maiak kedvéért: a Magyar Dolgozók Pártjának – a kommunista pártnak – a központjában) a körzeti könyvtárak létrehozásának felgyorsításáért tett sokat, majd 1951-ben a Népművelési Minisztériumbakerülvén, a könyvtári osztály vezetőjeként óriási eréllyel átverekedte minden akadályon az 1952-es – már említett – alapjogszabályt, s az ebből következő rengeteg részintézkedéssel a bevezetőben említett könyvtári csúcsevvé nemesítette a minden más vonatkozásában szomorú emlékű 1952-t.

Kovács Mátéről a szakma több évforduló kapcsán megemlékezett, többet már nem szólok róla, Barabási Rezső többet is érdemelne, de mostani jeles évfordulónkban nem játszott közvetlen szerepet. Viszont hosszabban kell szólnom a könyvtárat felavató *Sallai Istvánról* és a korszak két másik könyvtári szereplőjéről: *Szarka Ferencről*, a Szekszárdi Körzeti Könyvtár „utazó könyvtárosáról” (ahogy akkor nevezték a hálózati-módszertani munkát szervezőket), majd vezetőjéről, az 1952-ben létrehozott Szekszárdi Megyei Könyvtár első vezetőjéről és *Annus Olgáról*, aki ugyan nem Szekszárdon volt körzeti könyvtáros, de körzeti könyvtáros volt, és pályafutása jellemző egy egész könyvtárosgeneráció sorsára is. Ráadásul szakmai életének legnagyobb része ide kötődik, s teste szekszárdi földben pihen.

A szellemidézést kezdjük *Sebestyén Gézával*. Nyelvésznek készült, de a harmincas évek közepén, amikor végzett, nem tudott elhelyezkedni szakterületén. Az Állástalan Diplomások Országos Bizottsága (ÁDOB) foglalkoztatási keretében – ma talán közmunkásnak minősíthetnénk alkalmaztatását – az OKBK-ba került. OKBK = Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, az 1946 és 1952 közötti Országos Könyvtári Központ elődintézménye, amely viszont bizonyos tekintetben az Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi és Módszertani Központ őskének tekinthető. Sebestyén Gézát – úgy látszik – megcsapja a könyvek különös, máshoz nem hasonlítható illata és élete végéig könyvtáros marad...

1944-ben, amikor a szovjet csapatok már a Kárpátokban vannak, kórházba kerül. Magával visz egy orosz nyelvű Anyegint, átrágja magát Puskin sorain, és amire kiengedik, már tud oroszul. Aki ismerte, mint én is, vékony termete, sokdioptriás szemüvege, szögletes, tar koponyája láttán, inkább egy aszkéta tudósnak, egy a

gonosznak csak passzív ellenállással, az erkölcs erejével szembeszegülő magyar Gandhi-nak vélte volna első látásra, és el sem tudta képzelni, hogy ez a minden ízében „filosz” alkatú ember, amikor látta a nyilas hatalomátvétel utáni országpusztulást, 1944. december elején hallatlan bátorsággal át mert gyalogolni Anyeginjével a Budapestet körülvevő, harcban álló frontokon, hogy Debrecenbe menjen és ott a zűrzavarban helyét kereső Ideiglenes Nemzeti Kormányának a Teleki Géza gróf által vezetett Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumában kérjen feladatot. Amint később elmesélte, sokáig ő volt a minisztérium egyetlen tisztviselője. 1945 nyarán a Pestre visszaköltöző minisztérium osztályvezetőjeként az akkor alakult „szabadművelődési” szervezet embereivel közösen legelőször az elpusztított ország könyvtári helyzetét vette számba. Ennek ismeretében, elsősorban a falusi lakosságra koncentrálni figyelmét, egyedül dolgozta ki a körzeti könyvtári rendszer tervét. Ez 1946 elején már készen volt, és 1946. április 13-án az országos szabadművelődési értekezleten megismertették a gyakorló népművelőkkel, a szabadművelődési felügyelőkkel is. A tervezet jellegzetessége a rugalmasan kezelt területi rendszer: a körzet mint közigazgatási egység soha nem létezett Magyarországon. Egy-egy létesítendő körzeti könyvtár ellátó tevékenysége először az egész megyére kiterjedt volna, majd az újabb és újabb körzeti könyvtárak néhány járás gondját levették volna az elsők válláról úgy, hogy a tervezett 66–70 körzeti könyvtárra végül 2-2 járás ellátása jutott volna. (A járások száma ugyanis 1945-ben 150 volt, 1949-ben pedig 140.) 1947-ben Sebestyén Géza a körzeti könyvtárosok valamennyi tudni valóját összefoglalta egy három füzetből álló segédletben. Ennek érdekessége, hogy a települések könyvellátását nemcsak könyvletétekkel, csereanyaggal kívánta végezni, hanem bibliobuszból, „könyvesautóból” történő kölcsönzéssel is. A tervezet szerint szükséges három főnyi személyzetből az egyik a körzeti könyvtár vezetője, a másik az úgynevezett *utazó könyvtáros*, a harmadik az adminisztrátor, aki az ügykezeléssel foglalkozik. (Volt egy negyedik, altisztú státus is, de ezt sehol nem szervezték meg, hanem jobbára alkalmi megbízások alapján végeztették a fizikai háttérmunkákat.) Amikor végre az 1949-es költségvetésbe bekerült az első tíz körzeti könyvtár felállítása, Sebestyén Géza újból – ezúttal két füzetben – összefoglalta a körzeti könyvtárosok teendőit, figyelembe véve azt a nagyon fontos tényt, hogy időközben sikerült megoldani a könyvek központi feldolgozásának és könyvtári teljes felszerelésének problémáját: a könyvtárilag szakszerűen bekötött, katalóguscédulákkal és nyilvántartólapokkal ellátott könyvek folyamatos szállítását a körzeti könyvtáraknak az országos központból. Ez a fajta könyvtárellátás nemcsak az úgynevezett népi demokratikus országok könyvtárügyében volt egyedülálló teljesítmény, hanem a nyugati országok nagyobb részét figyelembe véve is a legkorszerűbb megoldásnak számított!

1949 elején a VKM népkönyvtárakat szervező osztályának feladatait az Országos Könyvtári Központ ruházták. A Rákosiék által gyanakvással kezelt, „debreceniek” sorsa rosszra fordult: Kovács Máté államtitkár visszamenekült Debrecenbe, ahol az Egyetemi Könyvtár vezetését kapta meg. Sebestyén Géza pedig az OKK-ban még elindította az első tíz körzeti könyvtár szervezését – néhányba személyesen ment el, könyvtárosokat toborzott –, de az 1949 nyarán felállított Népművelési Minisztérium bizalmatlansága nem engedett fel vele szemben. *Horváth Vera*, a Révai-féle Népművelési Minisztérium moszkvai emigrációból érkezett osztályvezetője az OKK-tól elvette a népkönyvtárak (= körzeti könyvtárak) szervezését, és az újonnan, sebtében felállított Népkönyvtári Központnak adta. Sebestyén Gézáat egyik pillanatról a má-

sikra rendelkezési állományba helyeztette, helyettesét utcára tétette. Sebestyén Géza szerencsére átmentik a Műszaki Egyetem Könyvtárába – ez feltételezésem szerint a Debrecenből érkezett, szintén Parasztpárt-beli Kondor Imrénének köszönhető, aki rövidesen igazgatóként teremt igen jó körülményeket további munkájához. Az eredmény országosan ismert: a Sallai István és Sebestyén Géza szerzőpáros 1956-ban, majd 1965-ben immár második kiadásban is megjelentetett klasszikus munkája, *A könyvtárosok kézikönyve*. De ez már másik történet. . .

Sallai István akkor kerül az általunk rajzolt képbe, amikor Sebestyén Géza története véget ér. 1949-ben Sebestyén Géza 37, Sallai István is csupán 38 éves. Ő a negyvenes éveknek több mint a közepéig tanító a Boncompagni hercegek kisszállási uradalmi iskolájában, majd igazgatóhelyettes Baján, a bajaszentistváni városrész általános iskolájában, közben pedig angol szakon tanul a pesti egyetemen, s tanári diplomát szerez. A szociális érzékenységű vidéki értelmiségi réteg tagjaként abban a pártvállalásra kényszerített társadalomban – Sebestyén Gézához hasonlóan – Veres Péter, Illyés Gyula, Keresztury Dezső pártjába, a Nemzeti Parasztpártba lép be, még a párt nagyválasztmányába is bevásztják. Rendkívül széles az ismeretvilága, tanítóiként, olvasmányai révén szinte minden tudományágba beletanul. Nyaranta tanítótársaival együtt egyik tanfolyamról a másikra ráncigálják, igyekszik azokon is minden érdemes ismeretet elsajátítani. Ez persze tanfolyami oktatóinak is feltűnik. Amikor 1949 nyarán a Révai József vezette Népművelési Minisztérium „friss” emberekkel, „káderekkel” kívánja felváltani a szerinte Karácsonyista, „népi romantikus”, tehát narodnyik szabadművelődési apparátust (az Országos Szabadművelődési Tanácsnak ugyanis 1949-ig Karácsony Sándor debreceni egyetemi tanár volt az elnöke), a miniszter az új népművelési rendszer kiépítéséhez tanítókat kér tanfolyami kiképzésre az oktatásügy irányítóitól. Révaiék kérését teljesítve rendelik Sallai Istvánt is egy tanfolyamra, Szentendrére. Ott olyannyira kiválik társai közül, hogy a tanfolyamról egyenesen a Népművelési Minisztériumba irányítják, ahol rábízzák a Népkönyvtári Központ megszervezését. Íróasztalában megtalálja Sebestyén Géza iratain kívül a körzeti könyvtárak kezelési útmutatójának füzetét is, s szeket gyorsan megtanulva, Sebestyén Géza szellemében folytatja az ökönyvtárszervező munkáját. Rövidesen a Népkönyvtári Központ vezetőjének nevezik ki. 1950-re csak négy új körzeti könyvtár megszervezését akarja engedélyezni a pénzügyi kormányzat, de így még azt a célt sem sikerülne teljesíteni, hogy ebben az évben minden megyeszékhely kapjon körzeti könyvtárt. Az erős Révai-féle minisztérium – minden bizonnyal a Pártközpont (lásd Barabási Rezsőt is) hathatós támogatásával – végül is kivívja a költségvetési többletpénzeket, s egymás után létesíti az új körzeti könyvtárakat. Így került sor a szekszárdi könyvtár felavatására is 1950. április 4-én.

Képzelt riport egy könyvtáravatás napjáról

Az ünnepi alkalomra központi elvtársként Sallai Istvánt rendelik ki. . . El tudom képzelni, ahogy Sallai két értekezlet előkészületei és három határidős feladat között ellopja magát Szekszárdra. Hajnalban indul a vonata, evés helyett valamilyen előterjesztést javítgat a fülkéjében, majd Cece körül elkezd foglalkozni avatóbeszédével. Ha kedvenc témájáról van szó és belemelegedik, kiváló előadó, széles, tanítói gesztusokkal színesíti az alkalomhoz igazított, szabadon előadott mondanivalót,

szakmailag is tartalmas, bölcs gondolatait. A könyvtárról is már sokat tudna elmondani, de itt nem erre van szükség, hanem a kultúrforradalom és a felszabadulás, a felszabadító Vörös Hadsereg szóvirágos dicséretére, Sztálin, a Szovjetunió és a Rákosi elvtárs vezette Magyar Dolgozók Pártja magasztalására. Azért az olvasás szépségéről és hasznáról néhány megragadó, emberi mondatot is próbál belecsempészni a tervezett beszédbe, olyannyira sikeresen, hogy később, a könyvtárvatásról tudósító újságíró ezeket idézi cikkében. Mivel az utazókönyvtáros, Szarka Ferenc könyvtárosiskolán van, maga a könyvtárvezető, Bányai Ferenc jön ki Sallai István elé az állomásra, hogy a helyszínre kalauzolja. A protokoll a könyvtár akkori, csekély helyi jelentőségének megfelelően alsó fokozatú, az avatást szerencsésen „lezavarják”, senki sem követ el olyan kapitális nyelvbotlást – ami másutt előfordult –, hogy – idézem – „a könyvtár könyveivel is harcolnunk kell az antiklerikális reakció ellen”, a kirendelt elvtársak sietnek haza az ünnepi pörköltre. Ez kivételesen sertéshúsból főzetett. A nagy kulináris esemény – ne feledjük, jegyrendszer van – a felszabadulás nagy ünnepénck köszönhető: az egész ország minden háziasszonya azt lesi egész évben, mikor tűzik ki a vörös és a nemzeti színű zászlókat, ilyenkor lehet rohanni a húsboltba disznóhúsért, különben csak marhahús kapható... A sikeres könyvtárátadást nem tisztelik meg koccintásokkal, vigalom semmi, a pincéltogatás akkoriban még nincs szokásban (különben is azok a pincék 1950-ben Szekszárdon is üresek).

Sallai tehát késedelem nélkül elindul az állomásra, hogy – munkaszüneti nap lévén – szusszanjon egyet a szülővárosában, Baján, s félnapos pihenővel eddze magát a következő heti töredelmek elviseléséhez.

A bajai állomáson barátja, Bangi várja. Becsületes nevén Bánki Lajosnak hívják, rendőrfőhadnagy a városi kapitányságon. Örökké vidám, jókedvű fickó, aki bár sejti, hogy hamarosan el fogják távolítani a rendőrségből a politikai megbízhatatlanság bélyegével, abban a pillanatban nem törődik a jövővel. Alacsony termetű, hullámos, fekete hajú, izgékony fiatalember, fényes gombszemekkel. A hórihorgas, hajlott hátú Sallai István lépteihez igazodva, pár lépést időnként futva tesz meg, olyan mellette, mint Sancho Panza Don Quijote oldalán. Legfrissebb kapitánysági történetét kezdi mesélni, egy rendőr jelentését, amely a következőképpen hangzik: „Százados Elvtárs! Kovács III. János próbarendőr folyó hó 2. napján felkerestem Krucskovics Antal kulák Bajai szőlők 163. sz. alatti tanyáját, hogy kipuhatoljam, miben mesterkedik az osztályellenség. Miután a terepet alaposan szemrevételeztem, fedezésben megközeleltetem a házat, és betekintettem az ablakon. Láttam, hogy *nevezett megrögzött kulák az asztalnál ül és babot válogat, de egészen mást forgat a fejében...* Pont, pont, pont, a hatás frenetikus, s a történetet Sallai később az egész szakmában elhíresíti...

Könyvtárossorsok – könyvtárospályák – eltérő befejezéssel (végkifejlettel)

A későbbi szekszárdi főszereplőt, *Szarka Ferencet* hírből ismertem meg, majd 1951-ben személyesen is. Akkor Budapesten főiskolai oktatás indult, ennek könyvtári stúdiómán, Miszti László tanszékén, az ún. „Misztiánumban” találkoztunk. Szarka Ferenc legendája úgy szólt, hogy a tengelici szegényparaszt-fiú, aki nálam pár évvel idősebb volt, miközben disznókat pásztorolt a határban, valamely akkori-ban élenjáró szovjet termelési regényt, jelesül mezőgazdaságít olvasott a fa alatt, feltehetően *Solohov Új barázdát* szánt az eké-jét. Véletlenül arra járt egy központi

kiküldött, aki meglátta, kikérdezte, megszerette, kiemelte és kinevezte könyvtárosnak. Iskolája ugyan nem volt, de szépen gördülő betűkkel, lendületesen és komolyabb helyesírási hibák nélkül írt, ennek köszönhetően a katonaságnál, az altisztképzőn is írni beosztást kapott. „Kiemelésének” valóságos története inkább az lehetett, hogy mint szegényparaszt fiatal részt vett a falusi ifjúsági mozgalomban, s kitűnt a pártharcokban, ilyen-olyan politikai villongásokban is osztályharcos magatartásával. 1952-ben maga mesélte nekem – miközben megmutatta a termelőszövetkezeti gazdaságot, a tengelici volt Csapó-féle gyönyörű birtokot, amelyet még nem tett tönkre a kollektív felelőtlenség és hanyagság, sőt elnöke, Hosnyánszky János parasztember abban az évben kapott Kossuth-díjat –, hogy az osztályharc jegyében miként úzték ki vasvillával a szerény földbirtokosi kúriájából az utolsó tulajdonost, Csapó Györgyöt. (Ahelyett, hogy megtartották volna „menedzsernek”, amint az 1956 utáni tsz-szervezések során több helyen is megtörtént. Évtizedekkel később hallottam a szekszárdi könyvtárigazgatótól, Lovas Henrikől, hogy ez a földbirtokos – akinek a felesége – mily kicsiny a világ – kitűnő, ismert könyvtári szakemberként a nem távoli múltban ment nyugdíjba –, nemcsak kiváló gazda volt, hanem emberséges ember is, ki akkoriban szokatlan bőkezűséggel gondoskodott a cselédeiről.)

Visszakanyarodva Szarka Ferencre, azt valószínűsítem, hogy mozgalmi munkáját díjazandó valamilyen, pár napos tanfolyamra küldték, s miután ott a nála is képzetlenebbek tömegéből természetes eszessége révén kitűnt, „kiemelték” könyvtárosnak, mert ez a pálya látványosan nélkülözte az akkoriban oly fontos és értékes munkás- és parasztkadereket.

Mint említettem, Szarka Ferencsel a Pedagógiai Főiskolán találkoztam. Oda akkor nem kellett érettségi, a tanítás és a számonkérés azonban tisztességesen szigorú volt. Sok, később bevált, sőt kiváló eredményeket felmutató könyvtáros–könyvtárvezető kapott itt jó képzés után hiteles oklevelet. A vizsgákra 2–3 napos konferenciák után rövid szabadságokkal készültünk fel. A konferenciák idején a Szentkirályi utcában, egy pedagógusszállóban laktunk, az Országgyűlési Könyvtárban tanultunk. A vizsgák után a körúti Erzsébet-étterembe mentünk vacsorázni, volt vidámság, ugratás, kacagás. A fizetésünk nettó 1000 Ft körül mozgott, a 25–30 forintos cejhbe sör vagy némi bor is belefért. Igaz, akkoriban (is) a bort állítólag – de nem olyan látványosan, mint ma – hamisították, ráadásul államilag. Az ilyen gúnyos márkaelnevezések: *Balatonszalmádi, Széruškertek Királynője, [Kukorica] Csövidinka* mindenesetre ezt bizonyítják, az alapanyag eredetére utalva. Vigalmaink állandó szereplője volt Szarka Ferkó. Alacsony, kerek képű, szívesen mosolygó, derűs, megnyugtató fickó, a Kapos- és a Koppány-mente gyermekkoromra emlékeztető, szép, ő-ző beszédével. Az akkoriban még fele-fele arányú könyvtárosfiú-, könyvtároslány-banda fenntartás nélkül befogadta. A Népművelési Minisztérium pedig terveket dédelgetett vele kapcsolatban: mivel változatlanul hiányában volt a párttag munkás- és paraszt szakembereknek, kiszemelték minisztériumi előadónak. Csak előbb próbára kívánták tenni képességeit. A valamikor 1950-ben, sebtében összehordott dunapentelei könyvtárba, a leendő szocialista vasipari óriás városába küldték, hogy tegyen rendet ott, ahol a dolgok szocialista szervezéséből fakadó zűrzavarban lehetetlen volt rendet teremteni. (Ezt magam is tapasztaltam 1951-ben, amikor engem a bajai könyvtárból rendelt át a Népművelési Minisztérium háromhónapos rendteremtésre.) Szarka Ferencet a sztálinvárosi próbaidő letelte után beszámoltat-

ták a minisztériumban. Csapdahelyzetbe került: ha elmondja az igazat, rásütik a tehetetlenség bélyegét, ha megpróbálja eljátszani a mesebeli legkisebb fiú talányos, ravasz, mellébeszélő–visszakérdező góbéságát, talán bejön a furfang. Sajnos, ő a harmadik lehetőséget játszotta meg, amely egyébként nem volt idegen a kortól: költött, számokat, tényeket, eseményeket. Nem jött be.

A minisztériumban akkor már Barabási Rezső volt az osztályvezető, az óriásbébi-gőzhenger, ahogy az előzőekben jellemeztem. Helyettese *Kardos Ferenc*, szintén parasztpárti (zárójelben: koalíciós országgyűlési képviselő; a mával az a kapcsolata, hogy a közelmúlt jeles filmrendezőinek, a Kardos-testvérpárnak az apja). Mellesleg egykori Sarlós, aki felvidéki származék lévén erősen á-zott beszédében. Harmadikként Sallai István hallgatta Szarka Ferenc beszámolóját és a feltett kérdésekre adott válaszait. Tőle ismerem a történeteket. Ferkó barátunk kínlódása, a nagy számok elősorolása közben egyszer csak odahajolt Barabási Rezsőhöz Kardos Ferenc: „Te, Bárabási elvtárs, ez a Szárká elvtárs házudik!” Pont. Ezzel bevégeződött Szarka Ferenc országos karrierje.

Magam 1952 márciusától, már mint Sallai István munkatársa a Népkönyvtári Központban és ottan is a déli, valamint a nyugati megyék felelőse, többször jártam Szekszárdon a megyei könyvtár és a járási könyvtárak megszervezése ügyében. A megyei könyvtár kialakításával kevesebb gond akadt – eltekintve az elhelyezéstől –, de az első járási könyvtár, a tamási megszervezése erősen döcögött. Akkor már a Sebestyén Géza tervezte bibliobusz helyett rendszeresített bibliobicikli, egy 125-ös Csepel Pannonia motorkerékpár volt hivatott megoldani a vidéki könyvtárellátást és hálózatgondozást, ám ez a jármű legfeljebb a központi küldöttek terepszemléinek lebonyolítására volt alkalmas. Ilyen minőségben magam is sok kilométeren keresztül rázattam magam a hátsó nyeregben Szarka Ferenc mögött Tamási-ban vagy Dombóváron járva, Somogyban meg Kovács János, Zalában pedig Bangó Béla paripáján száguldozva Kaposvár és Somogyszil, illetve Zalaegerszeg és Bak-tüttős között...

1952 augusztusában az OSZK akkor alakult módszertani osztályára, a mai KMK elődintézményébe vitt magával Sallai István. Ettől kezdve új feladatok tömege árasztott el, kevesebb helyre jutottam el az országban. A Szekszárdi Megyei Könyvtár avatásán sem vettem részt, ez az új, rangosított szerepkör egyébként sem sokat változtatott a körzeti könyvtártól örökölt sanyarú állapotán, már ami az elhelyezést illeti. Szarka Ferencről jobbára csak hírek jutottak el hozzám. Amikor a megyei könyvtárak működése kezdett kiteljesedni, színesedni, például a helyismereti gyűjtemények kialakulásával, az állománygyarapodás önállósodásával, felfutásával, a régi dokumentumok feldolgozásának kényszerével, szellemi muníciója kevésnek bizonyult. A pályától való megválása mégsem ilyen okból történt, hanem a hozzám eljutott hírek szerint a sportegyesület társadalmi funkcionáriusaként elkövetett valamiféle pénzügyi stiklijéért. Akkoriban még fillérek miatt is azonnal kitekerték a vétkes nyakát...

Egy másik könyvtáros-pályafutásról is szeretnék még szólni, mert ez tipikusabb, példázatosabb mint Szarka Ferencé. *Annus Olgáról*, a későbbi *Sipter Gézánéről* beszélnek. Békéssámsóni földműves szülők gyermeke, a négy polgári iskolai osztály elvégzése után otthon él falujában. Szeret olvasni, és amikor 1949-ben a Békéscsabai Körzeti Könyvtár népkönyvtárat szervez a faluban, elvállalja a könyvtárosságot, és társadalmi munkában kezeli a könyvtárat. Jó munkájáért őt is tanfo-

lyamra küldik, ott is megállja a helyét, és ezért – bár nem párttag – az 1949-ben, az elsők között alakított Szikszói Körzeti Könyvtárban alkalmaztatják „utazó könyvtárosként”. Szülőfalujától jó messzire kerülve, Abaújban sem vall szégyent munkájával, ráadásul olyan jó mesterei vannak, mint például Szőnyi László, a Miskolci Körzeti Könyvtár – később tragikus véget ért – kiváló vezetője. Olgát is érettségi nélkül veszik fel a pesti pedagógiai főiskolára, ahol jól tanul, s ezt „fent” is méltányolják. Így történik, hogy amikor 1952 márciusában Sallai István engem Bajáról meghív a Népkönyvtári Központba, már ott találom. Gaschler Rezső – főiskolai társunk, a Máramaros úti hathetes könyvtárosiskolán egykori szemináriumvezetőnk – a csoportvezető: hármásban szervezzük az 1952-ben létrehozandó és létre is hozott 19 megyei könyvtárat, valamint a járási székhelyeken működő körzeti könyvtárakból kialakítandó járási könyvtárakat. Hétfőtől péntekig járjuk az országot, szombaton útijelentést írunk, előkészítjük a következő heti kiszállásainkat, és megpróbálunk intézkedni, hogy az alakuló könyvtáraknak ígért asztalok, székek, motorkerékpárok szállítása megtörténjen. Közben járunk a főiskolára, dolgozatokat írunk, és vizsgázunk is, ráadásul a könyvtárosiskolán, tanfolyamokon időnként már mint előadók lépünk fel. Annus Olga keményen dolgozik, bírja a napi gyűrdődést, a rengeteg munkát. 1953-ban elvégzi a főiskolát, majd amikor az első adandó alkalommal lehetőség nyílik rá, történelem szakos egyetemi diplomát szerez Budapesten, és irodalmi Pécsett.

1954 nyarán megszűnik a Népkönyvtári Központ, munkatársainak java az OSZK kötelékébe kerül. Ott, a módszertani osztályon alakul ki a segítségnyújtásnak egy olyan formája, amely sem azelőtt, sem azóta nem létezett a szakmában: a hirtelen nagykönyvtárrá vált, de ehhez kellő szakmai tudással, profizmussal nem rendelkező megyei könyvtárak állomány-feldolgozására, rendbetételére alakított brigád segítségével a megyei könyvtárak helyszíni rendezése, a munkatársak betanítása. *Rózsa Györgynek*, az Akadémiai Könyvtár későbbi főigazgatójának vezetésével háromöttagú brigád járta a megyei könyvtárakat, és közösen végzett munkával, a magával hozott könyvészeti segédeszközök felhasználásával néhány hét alatt rendet teremtett a rendtelenségben, és ismereteket adott át a folytatáshoz. Ebben a brigádban dolgozott többek között a nagy nyelvtudású, fiatalon elhunyt *Tárkányi Gyula*, valamint *Varsányi Endréné*, a későbbi *Bereczky Lászlóné*, ki az így szerzett tapasztalatai révén vált a leíró katalógusok országosan ismert szakértőjévé, továbbá *Kiss Jenő*, az FSZEK nemrég nyugalomba vonult főigazgatója és *Annus Olga* is, aki mint Sipter Gézné házasságkötése következtében került ide, a Szekszárdi Megyei Könyvtárba. Nem folytatom: további pályafutását a szekszárdiak jobban ismerik nálam. Helytörténeti munkássága maradandó értéke Tolna megye történetírásának.

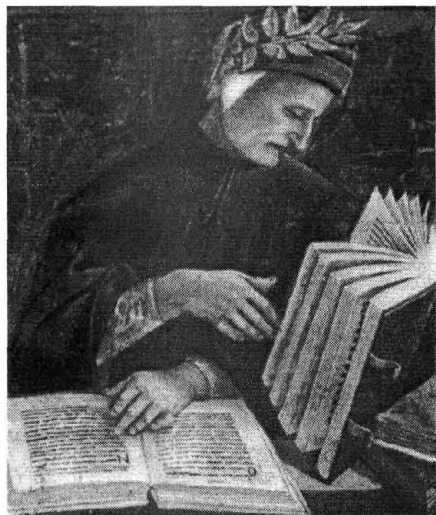
Fohász a könyvtártörténet-írás és egy könyvtár jövőjéért

Amit most elmondtam, a sok tény, adat ellenére hézagokat, bizonytalanságokat is tartalmaz. Mivel nem folyik a közelmúlt könyvtártörténetének módszeres feldolgozása, az általam teremtett, gyakorta kényszerűségből csak a lyukas és a bizonytalanlankodó könyvtári „adatszolgáltatók” ingadozó információira támaszkodó segédletek is tartalmazhatnak tévedéseket, a színes, de romló emlékezet pedig nem helyettesítheti a korabeli dokumentumokat, különösen, ha ezeket az érdekelt könyv-

tárok – mint a bevezetőben említettem – meg sem őrizték. Néha úgy érzem, az itt említett jeles könyvtárosok emlékének megőrzéséért is folytatott fáradozásom, harcom meddő; kérő hangom szélbe száll, a szakmánk, ez a kiváltképpen történeti szakma sükké vált a múltból neki szóló szavak meghallására, üzeneteinek felfogására. Nem érdekli a velünk, bennünk élő történelem, nem veszi észre, hogy a ma holnap már tegnappá, tehát történelemmé válik. A hiányosan ismert tegnapok sorjázásából pedig hamis történeti tudatok alakulnak ki és kerülnek be a részterületek történetébe ugyanúgy, mint az ezeket összegezõ köztörténetekbe, az összesség történetébe is.

Befejezésül azonban hadd zárjam az elmondottakat egy derűsebb jövőképpel. Mint említettem, részt vettem a Szekszárdi Megyei Könyvtár megszervezésében. Mint vendég jelen voltam új épületének – az első könyvtári célra épített megyei könyvtárnak – a felavatásán is 1961 decemberében. És mert ez az épület volt a „kísérleti nyúl” könyvtárépítésetünk történetében, s emiatt a sorsa is az lett, hogy elsőnek avult el, s helyette okvetlenül és sürgősen különbet, többet tudó, a huszonegyedik századot jobban reprezentáló épületet követel az élet, talán jogosan szeretném még megérni Tolna megye és Szekszárd város harmadik könyvtári otthonának megszületését is... Hadd fejezzem be a remény szavaival: A viszontlátásra az új Szekszárdi Megyei Könyvtár felavatásán!

Gerő Gyula

Luca Signorelli: Dante (Orvieto)

Skaricza Máté: Szegedi Kis István